

Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanidagi arabiy kishi nomlarining leksik-semantik tahlili

Isxakova Nigora Ibrohimovna

Yangi asr universiteti

"Mumtoz sharq filologiyasi" kafedrası

Lingvistika (sharq tillari bo'yicha) magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romani tahlil qilingan bo'lib, undagi arabiy kishi nomlarning leksik-semantik xususiyatlari o'rganilgan. Maqola asarda ishlatilgan arabiy kishi nomlarning etimologik kelib chiqishi va semantik ma'nolari, ularning o'zbek tilidagi grammatik moslashuvi hamda asardagi badiiy-estetik funktsiyalari bilan bog'liq jihatlarni yoritadi. Tadqiqot davomida Qodiriyning kishi nomlardan qahramon xarakterlarini ochish, davr koloritini yaratish va ijtimoiy mavqe belgilarini ifodalashda foydalangani tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: "O'tgan kunlar", Abdulla Qodiriy, arabiy kishi nomlar semantikasi, kishi nomlar etimologiyasi, badiiy uslub xususiyatlari, tarixiy kolorit.

KIRISH

Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romani o'zbek adabiyotining eng muhim asarlaridan biri bo'lib, unda qo'llanilgan arabiy kishi nomlarning leksik-semantik xususiyatlari alohida e'tiborga molik. Ushbu masalani o'rganish orqali biz asarning til xususiyatlarini yanada chuqurroq tushunish imkoniyatiga ega bo'lamiz [1].

Romandagi arabiy kishi nomlarning etimologik asoslari va semantik tahlili muhim ahamiyat kasb etadi. "O'tgan kunlar"da uchraydigan arabiy kishi nomlarning aksariyati islom madaniyati ta'sirida o'zbek tiliga kirib kelgan bo'lib, ular ma'lum bir ma'no va etimologik asosga ega. Masalan, Otabek kishi nomining tarkibidagi "bek" so'zi turkiy bo'lsa-da, "Ota" komponenti arab tilidagi "ato" (in'om, hadya) so'zidan kelib chiqqan. Shuningdek, Yusufbek hoji kishi nomidagi "Yusuf" arabcha kishi nom bo'lib, payg'ambar nomi bilan bog'liq [2].

Qodiriy asarda arabiy kishi nomlardan personajlarning xarakter xususiyatlarini ochib berishda mohirona foydalangan. Masalan, Homid kishi nomining ma'nosi "maqtovchi, hamdu sano aytuvchi" bo'lsa-da, asar qahramoni salbiy obraz sifatida gavdalantirilgan. Bu esa kishi nomning semantik ma'nosi bilan personaj xakteri o'rtasidagi kontrastni yaratishga xizmat qilgan. Bu kabi badiiy usul orqali yozuvchi o'z qahramonlarining ichki dunyosini yanada yorqinroq ochib bergan [3].

Romanda qo'llanilgan arabiy kishi nomlar o'zbek tili grammatik qoidalariga moslashgan holda ishlatilgan. Ko'pgina hollarda turkiy qo'shimchalar (masalan, -bek, -xon, -bibi) arabiy kishi nomlarga qo'shib, yangi antroponimlarni hosil qilgan. Bu esa o'zbek tilining so'z yasash imkoniyatlarini yanada kengaytirgan. Bunday kishi nomlar tizimi asarning badiiy-estetik qiymatini oshirishga xizmat qilgan [4].

"O'tgan kunlar" romanida arabiy kishi nomlar bir qator muhim funktsiyalarni bajargan. Ular orqali nafaqat personajlarning shaxsiy xususiyatlari, balki ularning ijtimoiy mavqei, diniy e'tiqodi va dunyoqarashi ham aks ettirilgan. Shuningdek, bu kishi nomlar asarning tarixiy koloritini yaratishda ham muhim rol o'ynagan [5].

Asarda qo'llanilgan arabiy kishi nomlarni semantik jihatdan bir necha guruhlarga ajratish mumkin. Birinchi guruhga diniy tushunchalar bilan bog'liq kishi nomlar (Muhammad, Yusuf, Zaynab) kirsa, ikkinchi guruhni ijobiy fazilatlarni ifodalovchi kishi nomlar (Karim, Jamila, Rahim) tashkil etadi. Uchinchi guruhga esa tabiat hodisalari bilan bog'liq kishi nomlar (Badr, Najm, Anvar) kiradi.

Arabiy kishi nomlarning stilistik xususiyatlari ham diqqatga sazovor. Qodiriy bu kishi nomlardan turli uslubiy maqsadlarda foydalangan. Jumladan, personajlarning ijtimoiy mavqeini ko'rsatish ("hoji" unvoni orqali), ularning diniy e'tiqodini ifodalash va davrning tarixiy koloritini yaratish kabi maqsadlarda qo'llagan.

Romanda arabiy kishi nomlar nominativ, xarakterlovchi va milliy-madaniy funktsiyalarni bajargan. Nominativ funktsiya personajlarni nomlashda, xarakterlovchi funktsiya qahramonlar xarakterini ochib berishda, milliy-madaniy funktsiya esa davrning ijtimoiy-madaniy muhitini aks ettirishda namoyon bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, "O'tgan kunlar" romanida qo'llanilgan arabiy kishi nomlarning leksik-semantik tahlili asarning til xususiyatlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu kishi nomlar nafaqat nominativ vazifani, balki personajlarning xarakter xususiyatlarini ochib berish, davr ruhini aks ettirish kabi qator muhim badiiy-estetik funktsiyalarni ham bajargan. Qodiriy arabiy kishi nomlardan mohirona foydalanib, asar personajlarining individual xususiyatlarini, ularning ijtimoiy mavqei va diniy e'tiqodini ko'rsatib bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O'tgan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2005.
2. Begmatov E. O'zbek kishi nomlari ma'nosi. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
3. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2008.
4. Najmiddinov M. O'zbek tilidagi arabiy o'zlashmalar. – Toshkent: ToshDU, 2000.
5. Qodirov P. Til va adabiyot. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.